

LOGODI UTCA - LOGOD FALU A VÁR ALATT

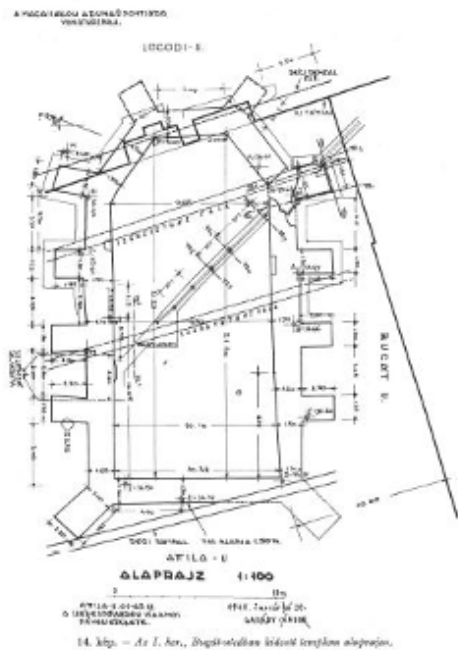
A Logodi utca a Budai Várhegy nyugati oldalán húzódik, párhuzamosan futva a várfallal és a várlejtőt határoló Attila úttal, nagyjából harmadolva ezek távolságát.

A terület a régészeti és műemléki kutatások szerint már a kora-középkorban lakott volt, itt terült el a Budai Várat övező falvak egyike, melyet a fennmaradt dokumentumok szerint „Logoth”-nak vagy „Logod”-nak neveztek. Az utca ez alapján kapta nevét a XIX. század 80-as éveiben..

A faluról még napjainkban is kevés adattal, ismerettel rendelkezik a történelemtudomány. Ennek oka egyrészt, hogy a település a török időkben szinte teljesen megsemmisült, másrészt az, hogy a területen a XIX-XX. század fordulóján végbement építkezések során – amikor is a terület majdnem teljes egészében beépült – semmilyen régészeti kutatás nem történt, a vizsgálatokra lehetőséget adó leletek, maradványok (már amennyiben nem semmisültek meg) a föld alatt pihennek.

1939-ben neves régészünk, Garády Sándor a Székesfővárosi Elektromos Művek Attila úti áramátalakítójának építése során előkerült leletek alapján az Attila út akkori számozás szerinti 61-63. számú ingatlanán rábukkant arra a templomra, melyet ő a Szent Lázár rend ispotályához tartozó templomként azonosított be. A június közepén kezdett ásatásokat nehezítették a terület 1935-36. évi megcsúszása miatt éppen ebben az időszakban építés alatt álló támfal kivitelezési munkái, de Garádynak sikerült az épület teljes egészét feltárni és állapotát rögzíteni. Az új támfal építése miatt a templom keleti (várhegy felé eső) apszisa eltakarásra került, de nagyobb része megőrződött és ma is látható a Bugát utca vonalában.

Garády tanulmánya és megállapításai alapján a templomot hosszú ideig a gyógyítással foglalkozó Szent Lázár rend templomaként tartották számon, a későbbi hivatkozások (pl. Horler 1955, Zolnay 1982) is átvették e meghatározást.

A Bugát utcai templomrom (forrás: Garády)

Dr. Végh András, a Budapesti Történeti Múzeum régésze, aki jelenleg a Budai Várhegy várfalon kívül eső részének első számú szakértője, a nyugati városrészen (a Logoddal szomszédos Tótfalu helyén) a 2000-es évek elején végzett kutatásai során rávilágított arra, hogy Garády tévedett a templom beazonosításakor.

Álláspontja szerint Garády Sándor tévesen azonosította az általa feltárt templomot a Szt. Lázár kápolnával, s ennek oka az 1390-es plébánia határper iratának hibás értelmezése. Garády ugyanis a dokumentumban szereplő köves utat a Várhegy nyugati, meredek lejtőjén kereste, az új városfalat pedig a hegyen lévő város új falaként értelmezte. Egy fél évszázaddal későbbi, 1441-ben készült leírás szerint ez az út a Szt. Péter mártír plébánia, majd pedig a karmelita kolostor felé elindulva ér el a Szt. Lázárhoz „*nem hagy kétséget afelől, hogy ez a máig azonosíthatatlan templom a váralja falain kívül, a várostól északra helyezkedett el*”.¹

¹ Végh András: Buda város középkori hely rajza I. – Monumenta Historica Budapestinesia XV. BTM 2006

Szintén Végh András művében olvashatunk első ízben rövid összefoglalót Logod település múltjáról. Ezek szerint a Boldogasszonyfalvának is nevezett település a budavári Nagyboldogasszony-plébánia birtoka volt, mely az egykori ún. Zsidó kapu alatt terült el. Környezetében már ekkor is kertek helyezkedtek el.

„Logod falu a források tanúsága szerint a Castrum falain kívül (1390), a budai hegy alján (1405), szőlődűlők alatt (1530), a nyugati oldalon (1526) terült el, vagyis mai helyrajzi leírással élve a Várhegy nyugati lejtőjének alján, az Ördög-árok bal partján helyezkedett el. Pontos helyét az 1930-as években feltárt temploma mutatja, amely a mai Attila út és Logodi utca között, a Bugát lépcsőnél, enyhén már a hegyoldalon emelkedett...

... Jogállása szerint falu volt, bár néhány forrás Buda suburbium-ának nevezi, ám ez inkább helyrajzi, mint jogi értelemben értendő.

Végh András feljegyzi továbbá, hogy a falu helyén régészeti kutatás nem történt, és keletkezésének körülményeit sem ismerjük. Annyi bizonyos, hogy a település a felhévizi dézsmakerület 1290-ben készült határleírásában még nem szerepel.

Logod falu első említése 1390-ben történik, amikor a budai plébániák határperében a vár körül fekvő szuburbiumokat – köztük ezt a falut is – a Nagyboldogasszony egyház (a mai Mátyás-templom plébániakerülete) magáénak követelte. Tudni kell, hogy a középkorban a Mária Magdolna egyház a budavári magyaroké volt, míg a Boldogasszony egyház a német közösségé. Gergely, a magyar plébános rögzíti, hogy a falu ez idáig a Mária Magdolna egyház parókiájának tulajdonában volt. A per végül egyezséggel zárul, Logodot megfelelő térítés ellenében átengedik a Boldogasszony egyháznak.

Később, a török korig több dokumentumban is szerepel a falu neve, bíróját és esküdtjeit 1437-ben és 1447-ben is megnevezik az oklevelek. Lakóinak jogállása azonos lehetett a budavári lakosokéval, s a településnek valamilyen mértékű mezővárosi rangja lehetett, mert ez utóbbi okmányban többjüket is hospites-nek, azaz polgárnak nevezik². Jogosultak voltak szőlőbirtokot vásárolni a budai határban, ami egyébként csak a budai polgároknak engedtetett meg. Az okiratok szerint több budai polgár, egyházi, nemes is vett itt szőlőt, kertet, s voltak, akik leköltöztek ide a Várból. Ennek több bizonyítéka is van, mint például az az 1328-ból keltezett okmány, mely szerint a budai káptalan előtt Óbudai Péter özvegye, valamint Cseke

² Végh András Buda város középkori helyrajza 2.

fia Mihály megegyeznek, hogy a budai hegyen lévő szőlejeket egymás közt kicserélik („cum . . . loco torcularis, via et aliis attinenciis”)³.

A leggazdagabb budai polgároknak is volt „telkük” a nyugati várfalak alatt: 1555-ből (azaz már a török hódoltság idejéből) maradt fenn az a feljegyzés, miszerint a nyugati oldalon korábban a két kapu között el lehetett jární, ám ekkor a Fuggerek kertje miatt az út lezárásra került. Ugyancsak ezen az oldalon jelzi Erhard Schön nevezetes 1541-beli metszetén a Mönchgarten (Barátok kertje) néven azt az elkerített, fákkal beültetett területet, mely vagy a Lázár-rend szerzeteseié vagy a Keresztelő Szent János nevét viselő remeteség tulajdona lehetett.⁴

Az viszont bizonyos, hogy a török időkben a település teljesen megsemmisül. Csak a korábban már említett, Garády által feltárt templom maradt fenn a településből, melyet Dr. Végh András megállapításai alapján a Logod településhez tartozónak tekinthetünk. Végh is megjegyzi, hogy Logod faluról egyéb régészeti emlékekkel nem rendelkezünk.

Itt érdemes még megemlíteni, hogy Garády a templom romjai között olyan fából készült vízvezeték csöveket is talált, melyek arra engednek következtetni, hogy a templom mellett egy csorgókút is volt. A középkori Budán az ehhez hasonló kutak fontos szerepet játszottak, s a mérnöki létesítményekkel foglalkozó történettudomány a kor legfontosabb és – joggal – legnagyobb szerűbb alkotásaiként tartják számon őket. A vizet a Svábhegyről több kilométeren át vezették a Várhegyre, a vízművek a közlekedőedények elvén működtek.

³ Anjou Oklevéltár II. 345-346

⁴ Zolnay 1979

A Budai Vár helyszínrajza a középkorban (forrás: Zolnay 1979). 40-es számmal jelölve Logod falu, 41. sz. jelölve az ott található egykori csorgó.

A török időkben majd az 1686-os ostrom idején készült térképek és városrajzok a Vár nyugati oldalán több olyan részletet is tartalmaznak, melyek a terület állapotának fontos bizonyítékai.

Ezek közül is tárgyunk szempontjából a legfontosabb az az eddig egyedülként ismert ostromrajz, melyet Peter Zimmermann készített Samuel Dilbaum Eikonographia című művének illusztrációjaként 1605-ben.⁵

E metszeten jól kivehető, hogy a Várhegy nyugati lejtőjének északi felén, a várfalak és az Ördögárok között egy néhány házból álló, elkerített település fekszik. A későbbi vedutákon

⁵ Közli: Dr. Szentneményi Béla Budavár hadiépítészete VI. képmelléklet (Budapest 1950).

illette ostromrajzokon ez a település már nem fedezhető fel, tehát joggal feltételezhető, hogy Logod falva ebben az időszakban semmisült meg.

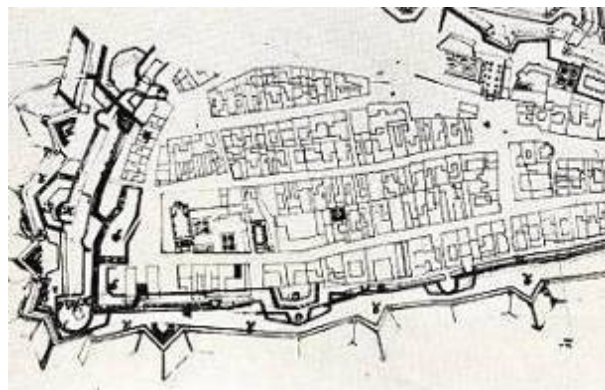

Peter Zimmermann rajza a Budai Várról (Samuel Dilbaum Eikonographia című művének illusztrációja 1605-ből)

H. Gyürky Katalinnak az 1970-es években a Tóth Árpád sétányon végzett kutatásai igazolták, hogy a jelen szakvéleménnyel érintett terület felett a várfalon a ma Veli bej bástya és Esztergomi Rondella néven ismert bástyák között legalább még egy, ma már nem tanulmányozható kőből épített bástya állott.

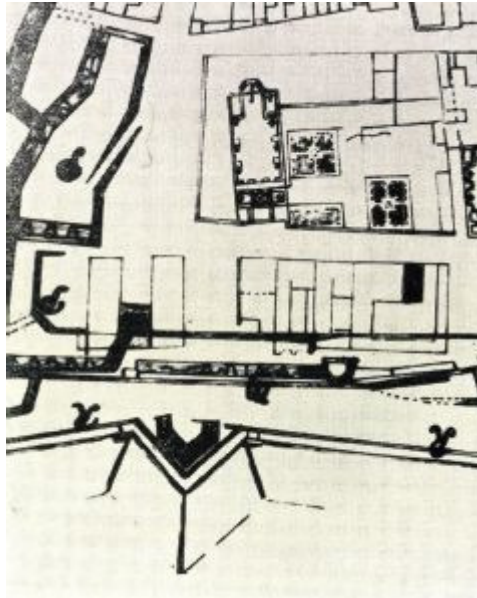
Ez a várfal a mai várfalnál jóval beljebb, nagyjából a ma a Tóth Árpád sétányon álló épületek falainak vonalában húzódott. H. Gyürky feltárásai során előkerültek a lejtő vizsgálata szempontjából fontos régi várfalak, és az említett bástya (bástyák) maradványai.

A különféle ábrázolásokon jól megfigyelhető, hogy a várfalak előtti lejtős terület földfeltöltésekkel, árkokkal szabdal⁶. A terepalakzatok ékalakot formáznak. Ennek oka egyértelműen az volt, hogy az ostromló seregek oldalirányú mozgását nehezítsék.

⁶ E ténynek fontos jelentősége lesz az 1930-as években történt földcsuszamlások során

Szintén ezt a célt szolgálta az a háromszög alakú földsánc, mely arra is alkalmas volt, hogy a várfalat oldalról tűz alatt tarthatta – azaz az ostromló erők elleni védelemben játszott fontos szerepet. Ez a földsánc a mai Lant utca vonalában nyúlt ki a várfal elé, egy-egy oldala nagyjából 30 méter volt, a töltésekkel együtt magassága a 15 métert is meghaladta. A földsánc még az 1750-es években készült helyszínrajzokon is látható.

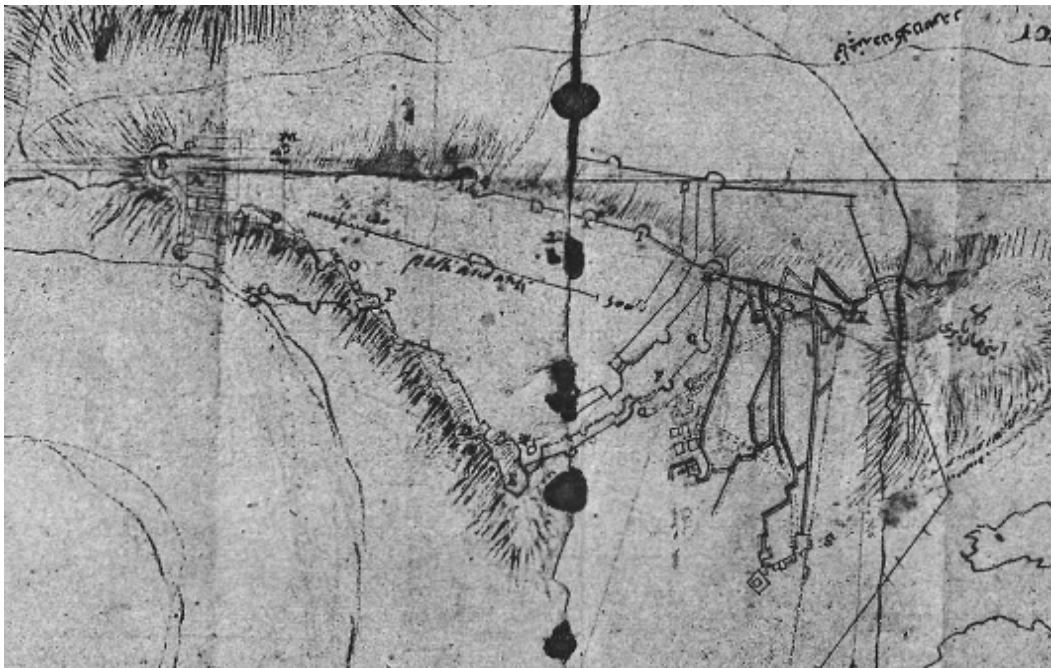

Feljegyzések maradtak fenn arról, hogy az 1686-os ostrom idején egy, a várfalak alatt egy 10-12 méter szélességű várások húzódtak a nyugati falak alatt, melyet a vár elfoglalása után megszüntettek. Ez a várakok Végh András kutatásai szerint még Szapolyai János uralma, azaz az 1530-as évek végén létesült. Építtetője minden valószínűség szerint Domenico da Bolgona, János király építészete volt, aki „a hosszú fal előtt ún. magas utat ásott, vagyis a falak előtt húzódo futóárkot, amelynek külső oldalát sánc módjára építették meg lőrészekkel ellátva. A magas út maradványai valószínűleg a mai Lovas út terasza alatt rejtőznek”- azaz a Logodi utca és a Lovas út közötti lejtős területen.⁷

Ugyancsak hadi célokat szolgáltak azok a – fő védvonalat alkotó várfalra merőleges – sáncok és falak, melyek Marsigli olasz mérnöknek az ostrom idején készült rajzain a nyugati várfaltól illetve az Esztergomi Rondellától indulnak.⁸ Ám ezek nem a várvédők, hanem a támadók védelmét szolgálták: a kontravallumnak nevezett sáncokat a támadók építették, hogy a tüzérséget védjék és a falat megrohamozó katonák ezek fedezékében gyülekezzenek a roham előtt. Ezért ezekkel az építményekkel sem az ostrom előtti, sem az elfoglalást követő rajzokon, térképen már nem találkozunk.

⁷ Végh András: A középkori várostól a török erődig – Budapest Régiségei 31. 299.o.

⁸ Veress E., Gróf Marsigli Alajos Ferdinand olasz hadimérnök jelentései és térképei Budavár 1684-1686-iki ostromairól. Budapest régiségei - 1906

A fent bemutatott, a nyugati lejtőn álló védműveknek – amint a Várlejtő Mikó utca–Vérmező utcai szakaszának és Logod falnak – feltárása sajnos nem történt meg az elmúlt bő egy évszázad során. Félő, hogy a sűrű beépítés, a tereprendezések miatt mára már igen kevés tárgyi emlék maradt a föld alatt, de mindenképpen megjegyzendő, hogy a régészet, a történettudomány még adós ennek a területnek a vizsgálatával...

A XVIII. század utolsó harmadáig a területen szőlők, rétek húzódtak. A mai Vérmező területét az osztrák katonaság az 1600-as évek végén lefoglalta, kaszáló és gyakorlótér céljára. Neve Exercies-Wiese, Commendant-Wiese vagy General-Wiese néven (magyarul generálisrét, gyakorló-rét) szerepel a korbeli térképeken. A Vérmező egészen a II. világháború végéig katonai területnek számított.

Ezen okok miatt a várlejtő Várfalag és az Attila út (régí nevén Fő utca) közé eső területén („glacis”) egy lövésnyi távolságon belül tilos volt építkezni. Ez a tilalom csak lassan, szakaszosan oldódott fel.

Buda s ezen belül a Krisztinaváros életében nagy változásokat hoztak II. József kormányzati intézkedései, az országos kormányshékek és az országgyűlés Budára költöztetése. Ennek során nem csak maguknak a hivataloknak az elhelyezkedéséről kellett gondoskodni, de az ott dolgozó tisztviselők és családjuk lakhatásáról is. Tekintettel arra, hogy a Várban erre már nem

volt megfelelő terület, II. József rendeletére 1784-ben megkezdték a várerődítési terület (glacis) felparcellázását.

Az uralkodó polgári célokra adta át a területet, s az új építkezéseknél bizonyos városszépítési elgondolásokat is érvényesíteni kívánt, tekintettel arra, hogy a várost nemcsak a házak száma, hanem eleganciája tekintetében is fővárossá kívánta tenni. A glacis parcellázására az első tervezetet Rabany hadmérnök-ezredes készítette 1784-ben....

Az új házhelyek a tervezet szerint általában 25 öl mélységűek, utcai frontjuk 15-20-25 öl hosszú voltak, ám később telekösszevonások miatt ez jelentősen módosult. Az így kialakult, a tabáni részen fekvő telkeknél jóval nagyobb házhelyeket más társadalmi réteghez tartozó építetőknek szánták, mint az első krisztinavárosi telepítés házhelyeit. S valóban, a várerődítési telkek beépítésével fordult határozottan új irányba a Krisztinaváros fejlődése. Háztulajdonosai és lakói között többségben volt az állami és városi tisztviselők aránya, s megjelentek az első arisztokraták is: Brunswick, Sztáray, Majláth, Niczky grófok, Ráday báró és a később gróffá emelt Sándor báró. Mellettük iparosok és gazdag ingatlanbirtokosok szereztek házhelyet ezen területen.

A glacis telkei az újonnan létesítendő Fő utcában (Rabany térképén: „neu zu machende Haupt Strasse”), vagyis a mai Attila úton csak lassan épültek be, 1787-88-ban mindössze 26 telken építkeztek, s az út legvégén, a mai 135-137. sz. környékén még mindig 9 beépítetlen telek volt 1794-ben.

Nagyjából az 1810-es évek elejére épült be a Fő utca, a Fehérvári-kapuhoz közelebb eső szakaszon a zárt sorú beépítéssel, attól északra (ahol kevésbé tehetősek építkeztek) még

a hagyományos, utcára merőleges tengelyű házzal. A XIX. század 30-as éveitől a század végéig készült térképeken a telekosztás már jól megfigyelhető, a beépítések is megtörténtek.

A telkek hátsó vonala a mai Logodi utca vonaláig húzódott. Felettük ezekben az időkben szőlők, gyümölcsös kertek terültek el, a közöttük vezető földút egy szakaszának neve is Gartengasse , Kerti út, Kertész utca volt. A várlejtő egészen a XIX-XX. század fordulójáig beépítetlen maradt.

A Budavári Alagúttól a Várhegy északi oldalán futó Mátray utcáig terjedő út az egykori településre emlékezve 1886-ban kapta az – először hibásan „Lógody”, majd helyesen – Logodi utca nevet.

Az ebben a korban készült fényképek tanúsága szerint is az egykori glacis területén valóban alig egy-két épület állott. A Vérmezőről 1880-ban készült fotón jól kivehető, hogy az Attila út vonalát alacsony, egy-két szintes épületek kísérik, a felettük található területen pedig szinte alig látunk épületet.

Az ugyanebben az évben a Székesfővárosról készült térkép az egykori Logod falu területét (a Logodi utca és Korlát utca környezetét) még egységes, osztatlan területként mutatja. Erre utal az is, hogy a térképen Logodi utcára vonatkozó házszámozás még nem látható. A Korlát utca ekkor még csak az Attila utat (akkori megnevezéssel Attila utca) és a Logodi utcát köti össze.

Az 1896-ban készült várostérképen jól kivehető, hogy ekkor már a Logodi utcában is állnak házak. A mai Korlát lépcső jobb oldal már beépített, de annak bal oldalán még zöldterület fekszik.

Sikerült felkutatni a főváros budai oldalának 1908-ban készült, a telekosztást is ábrázoló helyszínrajzát. A helyszínrajzon jól megfigyelhető, hogy a területen ebben az évben már megtörtént a telkek kiszabályozása, nagyjából egységes szélességi mérettel.

Logod falva azonban még ma is valahol a felszín alatt pihen...

2014. augusztus

Mednyánszky Miklós
kulturális örökségvédelmi szakértő